

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ А.П. ЧЕХОВА

Одне з актуальних завдань, яке сьогодні намагається вирішити науковці, є аналіз способів і прийомів інформаційно-психологічної дії на одну людину або на групу людей. У зв'язку з цим є важливим визначити структуру і внутрішній зміст процесу трансформації індивідуума, зміну його психологічного стану, залежного від сучасних масових маніпулятивних технологій. Однією із таких технологій впливу є комунікація.

Розглядаючи комунікативний процес як систему зв'язаних між собою мовних компонентів, потрібно звернути увагу на існування своєрідного обміну вербальної і невербальної інформації між людьми, що приводить до здобуття певних знань про світ і про своє життя.

В структурі комунікації виділяються чотири головні компоненти:

відправник відомостей (суб'єкт, який не лише висловлює думку, але і прагне правильно поділитися з нею);

одержувач інформації (адресат, якому направлено послання, причому, отримавши його, він автоматично стає його інтерпретатором),

повідомлення (основу складає інформація, часто неявно виражена із-за вживання адресантом зашифрованих символів і знаків для її передачі)

і канал зв'язку для проходження висловлених думок від одного індивідуума до іншого.

Використання людьми різних способів маніпулятивної дії, що виявляються через комунікативні процеси, можуть не лише підпорядкувати собі людину, але і створити складний психоемоційний стан навколо неї. Тому кожній людині необхідно навчитися розпізнавати головне і незначне в отримуваній інформації, адекватно реагувати на її зміст, робити певні висновки з метою віддзеркалення можливої вербальної або невербальної «атаки». Згідно методології примусу особи, проаналізованою Г. Грачевим і І. Мельником інформаційно-психологічний вплив маніпулятивного характеру в більшості випадків виробляється, з одного боку, на користь людини або групи людей, а з іншого – виступає як специфічна форма управління [1, 11].

Для маніпуляції, на думку А.А. Осипова, характерні наступні ознаки: «неясність, нечіткість виразів думок і прохань; використання емоційно забарвлених аргументів, коли наголос робиться на моральних або інші цінностях, що повинно схилити партнера, що має власні погляди, до згоди; прагнення перекласти відповідальність за розвиток і результат подій на жертву маніпуляції» [2, 5]. Маніпулятор досягає бажаного результату, впливаючи на адресата інформацією (тобто слухача) через прихований рівень комунікації. Тим самим адресант передачі інформації вселяє своєму адресатові думку про те, що саме він самостійно став ініціатором прийнятого рішення.

Дослідник А.Ю. Панасюк, визначаючи маніпулювання як вид суспільного впливу за шкалою моральності, пропонує розцінювати подібний вчинок як «аморальну психологічну дію, здійснюючи, яке людина переслідує корисливі цілі, невідомі його співбесідникові, тобто коли, нав'язує або переконуючи, він не ставить до відома свого партнера» [3, 160].

На мій погляд, в художній творчості Антона Павловича Чехова можна виділити ряд прикладів, де персонажі здійснюють мовні маніпулятивні дії по відношенню до своїх співбесідників. Взагалі, дослідження проблем комунікації в текстах Чехова, за твердженням А.Д. Степанова, «не приватне питання: він має відношення чи не до всіх питань чеховської поетики, є магістральна дорога вирішення «чеховської загадки»» [1, 21].

Проведено аналіз тих фрагментів творів А.П. Чехова, які містять елементи мовної дії (маніпулятивні тактики).

«— Милый мой метр-д'отель! — говорила Ольга Ивановна, всплескивая руками от восторга. — Ты просто очарователен! Господа, посмотрите на его лоб! Дымов, повернись в профиль. Господа, посмотрите: лицо бенгальского тигра, а выражение доброе и милое, как у оленя. О, милый!

Гости ели и, глядя на Дымова, думали: «В самом деле, славный малый», но скоро забывали о нём и продолжали говорить о театре, музыке и живописи»

Так у Чехова змальована ситуація маніпулювання свідомістю людей, запрошених в будинок Ольгою Іванівною. За допомогою дієслів «поглянете», «обернися», а також виразів, використовуваних як порівняння («обличчя бенгальського тигра», «образ як у оленя») героїня розповіді вселяє своїм гостям певне оцінне уявлення про чоловіка, який ладний у всьому догодити своїй дружині. Дія словами, які характеризували людини, виявилася настільки сильною, що гості, що

прийшли, прийняли «нав'язану» ним думку, нехай навіть в найяскравіших рисах.

Другий приклад:

«Но в то же время она вспомнила, что я лакей, низшее существо... Проходимец с всклокоченными волосами, с красным от жара лицом, быть может, пьяный, в каком-то пошлом пальто, грубо вмешался в её интимную жизнь, и это оскорбило её. Она сказала мне сурово:

— Вас не спрашивают. Подите отсюда прочь.

— О, верьте мне! — сказал я с увлечением, протягивая к ней руки. — Я не лакей, я такой же свободный, как и вы!

Я назвал себя и быстро, быстро, чтобы она не перебила меня или не ушла к себе, объяснил, кто я и зачем тут живу»

Персонаж, що говорить, описує ситуацію нерозуміння людини або небажання зрозуміти того, з ким ведеш розмову. Читачеві чеховського твору представлена сцена, коли вороже налагоджений адресант знаходить в своєму лексиконі такі слова, що вербальна маніпуляція перетворюється на образливу витівку жінки, що не уміє стримувати своїх відчуттів.

Отже, художні оповідання у Чехова містять елементи мовної дії одного персонажа на іншого. Автор вводить в композиційну структуру розповіді ситуації, засновані на маніпуляції поведінкою і навіть свідомістю людей. Окремі лексичні одиниці, використовувані адресантом мови, допомагають читачеві виразно зрозуміти дійсне відношення персонажа, що говорить, до свого співбесідника, а також представити логіку подальших вчинків адресата отриманої інформації.

Література

1. Грачёв Г.В., Мельник И.К. Манипуляция личностью. — М.: Эксмо, 2003. — 384 с.
2. Осипова А.А. Манипуляция в общении: умей сказать «нет!». Ростов н/Д: Феникс, 2005. — 221 с.
3. Степанов А.Д. Проблемы коммуникации у Чехова. — М.: Языки славянской культуры, 2005. — 400 с.